

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

וארא תשס"ח

פרשת שבוע

הלא דבר הוא

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

כמה וכמה פעמים כבר כתבנו ב"חמדת ימים" אודות שתי הרמות האמונה ושני מהלכי הגאולה ממצרים, שמבוססים עליהן. המהלך המרכזי של דברינו היה בנוי על העקרונות הבאים: פרק ו החל מפסוק ב - מתאר את ההתגלות הראשונה של הקב"ה אל משה והניסיון לשכנע אותו לצאת למשימה של גאולת העם בכח הדיבור האלוקי. משה בשליחות המקום ישכנע בדבריו הנבואיים את פרעה לשלח את העם, ואת העם להאמין בשליחותו ובבשורת הגאולה. משה אמור לדרוש מהעם להאמין כי הקב"ה שלח אותו על מנת לקיים את ההבטחה לאבות וכי אכן הגיע הזמן לממש את ברית בין הבתרים. משה סירב לקבל על עצמו את השליחות. טענתו הפורמאלית המופיעה פעמיים היא: "וְאֲנִי עֶרְלָ שְׁפָתַיִם" (שמות ו' יב ועיינו גם בפסוק ל). טענתו העקרונית היא כי העם איננו בשל לדרישה אמונית כה גבוהה, המבוססת אך ורק על שמיעת הדיבור האלוקי. לכן בהתגלות השנייה ליד הסנה (אין מוקדם ומאוחר בתורה) שולח הקב"ה את משה מצויד במטה ובאותות. באמצעות המעשים המופלאים, ישכנע משה את פרעה ואת העם. בשלב ראשון תבוסס אמונת העם על המופתים והאותות, ששיאם יהיה בקריעת ים סוף. בסופו של התהליך הם יגיעו למעמד הר סיני, שם הם יתעלו למדרגת אמונה המבוססת על שמיעת הדיבור האלוקי. לכן ספר שמות נחלק לשניים. החלק הראשון עד פרק כ' - החלק של "לפני הדיבור" - לפני מעמד הר סיני. ומפרק כ' החלק של "אחרי הדיבור". על כן, רוב רובן של הפרשיות בחלק של "לפני הדיבור" פותחות ב"ויאמר" ולא ב"וידבר" (פרק ו' הוא ה"יוצא דופן" העיקרי).

נוכח השבוע את הרעיון מכיוון חדש. המטה מוגדר: "וְאֵת הַמֶּטֶה הִזָּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֶת הָאֵתֹת" (שמות ד' יז). אכן מיד אחרי מתן תורה - "אחרי הדיבור" המטה "נעלם" עד להופעתו המחודשת בספר במדבר (נשתדל להסביר מדוע בהזדמנות אחרת).

מכות מצרים חולקו לקבוצות בידי רבי יהודה: "דצ"כ עד "ש באח"ב". בכל המכות בקבוצת המכות הראשונה מופיע המטה. בקבוצת המכות האחרונה - מופיע המטה בשתי המכות הראשונות. המטה איננו מופיע כלל וכלל בקבוצה האמצעית. במרכז הסדרה האמצעית מצויה מכת ה"דבר". עיון בפרשיה מוכיח בבירור כי ה"שרש" המנחה בה הוא "דבר". זו"ל הכתוב:

"(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲה וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְקֹנֶק אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ב) כִּי אִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח וְעוֹדֶךָ מַחֲזִיק בָּם: (ג) הִנֵּה יָד יְקֹנֶק הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשַׂדֶּה בְּסוּסִים בְּחֲמֹרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דָּבָר כִּבְד מֵאֵד: (ד) וְהַפְּלָה יְקֹנֶק בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר: (ה) וַיִּשֶׂם יְקֹנֶק מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְקֹנֶק הַדָּבָר הַזֶּה בְּאַרְצָךְ" (ט').

כמה מתאים לדברינו!

עובדה מעניינת נוספת:

"בֹּא אֶל פְּרַעֲה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו" לא נאמר!! (עיינו כגון שמות ז כו) התורה נוקטת דווקא "בֹּא אֶל פְּרַעֲה וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו"!
הלא דבר הוא!

הבה נתפלל שנוכה כי העם יתחזק באמונתו ויחזור לאותה דרגת אמונה של מעמד הר סיני כמובטח בכתוב:

"וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה
הִנֵּה אֲנִי בֹא אֵלֶיךָ בְּעֵב הָעָנָן בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עַמְּךָ וְגַם בְּדַבְרֵי עַמְּךָ לְעוֹלָם
וַיִּגַד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל יְקֹנֶק" (שמות י"ט).

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

משפט והלכה - משפטי שאול / הלכה פסוקה

"משפט והלכה בישראל" - בית הדין לענייני ממונות שליד "ארץ חמדה".

לפניות לבית הדין התקשרו ל"ארץ חמדה": 02-5371485, פקס 02-5379626 או דוא"ל beitdin@eretzhemdah.org
במדור זה אנו מביאים פסקי הלכה מתומצתים של בתי דין לענייני ממונות.

פסקי הדין המפורסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל'. כמו כן אין לראות בפרסומם משום יעוץ הלכתי או משפטי. מטרת פרסומם היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

פסק דין: תביעת נזיקין בעקבות תאונה / בית הדין לממונות שדרות

עורך: הרב יואב שטרנברג

תיאור המקרה: מכוניתו של צד א' נסעה בכביש ישר, עד למקום שבו יש תמרור האט, משום שכלי רכב יוצאים שם מחניה. הנהג לא האט, ופגע במכוניתו של צד ב', שיצאה מהחניה. שתי המכוניות הזיקו אחת לשניה, והשאלה היא, על מי מוטל חיוב התשלומים.

פסק הדין: שני הצדדים פטורים מהתביעות ההדדיות.
הנימוקים: הגמרא במסכת בבא קמא (דף מח עמוד ב) אומרת: "אמר רבא ואיתימא רב פפא: שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, הזיקו זה את זה - חייבין, הוזקו זה בזה - פטורין. טעמא דשניהם ברשות או שניהם שלא ברשות, אבל אחד ברשות ואחד שלא ברשות, דברשות - פטור, שלא ברשות - חייב". ופירש רש"י: "שניהם ברשות - כגון ברה"ר או חצר השותפין או שנתן לו בעל הבית רשות ליכנס. או שניהם שלא ברשות - כגון שניהם רצין ברה"ר. הזיקו - בידיים זה את זה ואפי' שלא במתכוין. חייבין - דבנזקין לא שני לן בין מתכוין לשאין מתכוין והא דתנן בהמניח שנים שהיו מהלכין ברה"ר והזיקו זה את זה פטורין ההוא הזיקו הוזקו הוא ולא דק בלישניה".

כשם ששני אנשים שרצים ברשות הרבים ונתקלו זה בזה מוגדרים כ'הוזקו' שפטורים, כך גם בשתי מכוניות המתנגשות, אם שני הנהגים נסעו 'ברשות' הם יהיו פטורים. אבל, אם אחד נסע 'ברשות' והשני 'שלא ברשות' יצטרך השני לשלם על הנזק שגרם לראשון.

בית הדין קבע, שהיות וצד א לא ציית לתמרור האט, פשוט שהוא נחשב כמי שנסע 'שלא ברשות'. לעומת זאת, לגבי צד ב' יש אמנם מקום לומר, שהיות שאין לו שום תמרור, הרי שהוא נהג כשורה, ונחשב כאילו נסע 'ברשות'.

אמנם, היות והוא לא הסתכל לצדדים כראוי, ולכן לא הבחין במכוניתו של צד א, יש לומר שגם הוא נחשב פושע באופן הנסיעה שלו. שכן, הגמ' (שם דף כז עמוד ב) אומרת, שאדם שהעמיד כד ברשות הרבים, ובא אחר ונתקל בכד ושברו, פטור הנתקל מלשלם על הכד. הגמרא אומרת, שאין לומר שהיה על ההולך בדרך להסתכל לאן הוא הולך 'לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן'.

בית הדין קבע, שטענה זו אינה נכונה בהקשר של נסיעה במכונית, ולכן לגבי נסיעה במכונית, יהיה חייב הנתקל אם לא הסתכל, אף שאין תמרור המחייב אותו להסתכל.

ועדיין יש לומר, שאף שצד ב' פשע, אולי אין הדבר מגדיר את נסיעתו כנסיעה 'שלא ברשות', שהרי סוף סוף אין תמרור המחייב אותו להסתכל?

הגמרא (שם דף מח עמוד א) דנה במקרה שבו ראובן הכניס את שורו לחצרו של שמעון, והשור ניזק ע"י בהמתו של שמעון. הגמרא אומרת, שאם שמעון ידע מכך ששורו של ראובן נכנס לחצרו, אף אם בשעת הנזק עצמה הזיק שמעון שלא בכונה, חייב. הגמרא אומרת, שזהו מקרה של אחד ברשות (=ראובן ששורו נכנס בידיעת שמעון לחצרו) ואחד שלא ברשות (=שמעון, שאין לו רשות להזיק לדברים שיודע שהם בחצרו).

הרי, שלמרות ששמעון לא נהג בחצרו בשונה מהרגיל, אולם היות שהוא ידע ששורו של ראובן נמצא בחצרו, הרי הוא נחשב שלא ברשות בכך שלא נזהר מלהזיק לו. ועל כן, גם בנדון דידן, היות שצד ב היה צריך להסתכל אם נוסעות מכוניות בכביש שאליו הוא נכנס, הוא נחשב נוסע 'שלא ברשות'.

ברור, שאף שצד ב פשע, ברור שפשיעתו קטנה מזו של צד א. למרות זאת, אין לומר שכאשר אחד נוסע שלא ברשות, אבל פשיעתו קטנה, והשני שלא ברשות ובפשיעה גדולה, הראשון יהיה פטור, משום שהדבר דומה לשנים שרצים ברחוב, ואחד רץ מהר יותר מחברו, שאם יתנגשו, ויוזקו, יהיו פטורים.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור.
מחיר הספר 80 ₪

הנחה מיוחדת לרגל ההוצאה המחודשת 65 ₪

"הלכה פסוקה" הינה יוזמה להפצת תקצירים של פסקי דין בענייני ממונות של בתי דין שונים.

בתוך "חמדת ימים" נפרסם כל שבוע פסק דין אחד.

גיליונות "הלכה פסוקה" ישלחו במייל אחת לשבועיים לכל המעוניין, ויכללו 3-4 פסקי דין.

להרשמה ולתגובות: halachapsuka@eretzhemdah.org

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

צרת-הבת, ג

מאמר זה בא כהמשך לשני המאמרים הקודמים שדנו במעשה פלאי שמואב בירושלמי בעניין המחלוקת שבין בית הלל לבין בית שמאי בדין צרת-הבת. וזו לשון הירושלמי בתרגום חופשי (יבמות פ"א ה"ו):

"אמר רבי טרפון תאב אני שיהא לי צרת הבת שאשיאה לכהונה... מעשה שנכנסו זקנים אצל ר' דוסא בן הרפיקס לשאול לו על צרת הבת. אמרו לו: אתה הוא שאתה מתיר בצרות? אמר להם: מה שמעתם 'דוסא' או 'בן הרפיקס'? אמרו לו 'בן הרפיקס'. אמר להם: יונתן אחי היה זה שהתיר, בכור-שטן הוא, ומתלמידי בית שמאי הוא, היזהרו ממנו, **שלש מאות** תשובות יש לו על צרת הבת שהיא מותרת. הלכו אצל יונתן בן הרפיקס. שלח ר' דוסא בן הרפיקס לאחיו וכתב לו, היזהר שחכמי ישראל נכנסין אצלך.

נכנסו אל יונתן בן הרפיקס וישבו לפניו, והיה מסביר להם ולא מבינים, מסביר להם ולא מבינים, החלו להתנמנם. אמר להם: מה אתם מתנמנמים?! החל להשליך עליהם אבנים. ויש אומרים בשער אחד נכנסו אליו ובשלושה שערים ברחו מפניו. שלח יונתן בן הרפיקס לאחיו ואמר לו: מה שלחת אלי בני אדם שצריכים ללמוד ואמרת לי עליהם שהם חכמי ישראל?!

חזרו הזקנים אל ר' דוסא בן הרפיקס ואמרו לו: מה אתה אומר בענין צרת הבת? אמר להם: על המדוכה הזאת ישב חגי הנביא והעיד **שלושה** דברים, על צרת הבת שתינשא לכהונה, ועל עמון ומואב שהן מעשרין מעשר עני בשביעית, ועל גירי תדמור שהן כשירין לבוא בקהל.

אמר: הרימו את עפעפי עיני כדי שאוכל לראות את חכמי ישראל. ראה את רבי יהושע וקרא עליו 'את מי יורה דעה' - זכור אני שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה. את רבי עקיבה וקרא עליו 'פפירים קשו ורעבו' - מכירו אני שאדם גיבור בתורה הוא. ראה את רבי אלעזר בן עזריה וקרא עליו 'נער הייתי גם זקנתי' מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דומות לעיניו של עזרא. אמר רבי חנינה מצפורי אף רבי טרפון היה עימם וקרא עליו כאותו הכתוב שקרא על רבי אלעזר בן עזריה"

הדברים שמסופרים בירושלמי תמוהים ביותר:

א. ר' טרפון רוצה ומתאוה שיהיה לו צרת הבת כדי שישא אותה לכהן. וקשה, האם ר' טרפון מתאוה שיקרה חסו-שולם אסון במשפחתו; ובלבד שיוכל לפסוק כבית הלל. והקושיה קשה ביתר-שאת לאחת השיטות שמובאת בבבלי ולפיה ר' טרפון אמר: "תאבני, מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה (אייבם אותה כדברי בית שמאי)! האם ר' טרפון מתאוה שאחיו-בשרו ימות כדי שיוכל לפסוק הלכה כשיטה מסויימת?!

ב. מה פשר התנהגותו המוזרה של רבי דוסא בן הרפיקס, מצד אחד הוא מזהיר מפני אחיו שהוא בכור-שטן, ומצד שני הוא מסייע בידי אחיו, ומזהיר ומכין אותו לקראת המפגש עם חכמי ישראל?

ג. מה שארע אצל יונתן בן הרפיקס תמוה ביותר. וכי תעלה על דעתך, שחכם מישראל משליך אבנים על חכמים אחרים?!

במאמרים הקודמים התבאר שהמעשים האלו אינם כפשוטם והם מדברים בשפה של סמלים שלקוחה מן התנ"ך. במאמר "[צרת הבת](#)" התבאר שהצורף "בכור-שטן" מרמז לדמותו של ירבעם בן נבט שהיה "שטן" למלכות דויד. ומצד שני הוא היה "בכור" בפני עצמו מפני שהוא מסמל את משיח בן יוסף שנאמר עליו "בכור שור". והתבאר שאריכות הימים וקשיי הראיה של ר' דוסא בן הרפיקס מקבילים לאריכות הימים וקשיי הראייה של אחיה השילוני. וההתייחסות הדו-משמעית שבין ר' דוסא בן הרפיקס לאחיו "בכור השטן", מקבילה להתייחסות הדו-משמעית שבה אחיה השילוני התייחס לירבעם. מצד אחד הוא המליך אותו, והוא לא התנגד לו ברבים למרות שירבעם בנה עגלי זהב. אך מצד שני הוא הוכיח אותו בצנעה וניבא שבית ירבעם ייכרת. התבאר שהתורה נמשלה אצל חז"ל לבת של בורא העולם, ו"צרת-הבת" היא המלאכה ושאר ענייני העולם הזה. ו"היתר צרת הבת" מסמל את ההיתר לעזוב את ה"תורה" ולעסוק בענייני העולם הגשמי.

במאמר "[צרת הבת, ב](#)" התבאר שהשינה של הזקנים מרמזת לכתוב בשיר השירים (ה, ה-ו): "אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחי תי... רחצתי את רגלי איככה אטנפם... פתחתי אני לדודי ודודי חמק עברי...". הזקנים מעדיפים להיות "אני ישנה ולבי ער", כלומר להיות "ישנים" מבחינה גשמית ו"ערים" מבחינה תורנית. ולשיטתם, עמל התורה בונה את "ירושלים של מעלה". וכשזו תהיה בנויה למעלה, הקב"ה יבוא ויבנה את ירושלים של מטה באופן ניסי. ולפיכך - צריך להמתין לגאולה ניסית. אולם משיח בן יוסף, אינו רוצה לתת לגאולה לחמוק ("דודי חמק עברי"), ולשיטתו - צריך לפעול באופן גשמי כדי לזרז את הגאולה. הסוגיה בסנהדרין (דף קב, א) אומרת שכל תלמידי חכמים היו דומים לפני אחיה וירבעם כעשבי השדה, ואף באגדת הירושלמי יונתן בן הרפיקס אומר לאחיו: "מה שלחת אלי בני אדם שצריכים ללמוד ואמרת לי עליהם שהם חכמי ישראל".

במאמר הנוכחי נדון בהמשך האגדה.

נבואות חגי

הזקנים חזרו לר' דוסא בן הרכינס והוא אמר להם: "על המדוכה הזאת ישב חגי הנביא והעיד **שלושה** דברים, על צרת הבת שתינשא לכהונה..."

העדות על "**שלושה** דברים" משלימה את המספר המרכזי במעשה. ליונתן בן הרכינס יש "**שלוש מאות** תשובות" בהיתר צרת הבת; הזקנים ברחו מפניו ב"**שלושה** שערים"; ובסיום המעשה חגי הנביא "העיד **שלושה** דברים". במאמרים הקודמים התבאר שהמספר שלוש מסמל את העיסוק בענייני העולם הזה¹. ואף כאן העדות על "**שלושה** דברים" מרמזת להיתר להתחבר לעולם הגשמי.

חגי הנביא זרז את שבי הגולה לבנות את הבית בעצמם, ולא להמתין לעת שבה הבית יבנה באופן ניסי (חגי א, ב-ד):
"כֹּה אָמַר ד' צָבָא-וְתָא לְאֹמְרֵי הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֵת בָּא עֵת בֵּית ד' לְהַבְנוֹת: וַיְהִי דְבַר ד' בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא לֵאמֹר: הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לְשִׁבְתָּ בְּבִתְיֹכֶם סְפוּנִים וְהַבֵּית הַזֶּה חָרַב... עָלוּ הָהָר וְהִבְאֵתֶם עִץ וּבְנִי הַבֵּית וְאַרְצָהּ בּוֹ וְאִפְבֹּדָה אָמַר ד'... וַיַּעַר ד' אֶת רוּחַ זָרְבָבֶל בֶּן שְׁלֵתִיאֵל פָּחַת וַיְהוּדָה וְאֶת רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת רוּחַ כָּל שְׂאֵרֵי הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה בְּבֵית ד' צָבָא-וְתָא לְהִיחֵם"

נבואת חגי מזכירה את השקפתו של משיח בן יוסף, ולכן הוא זה שמעיד על "שלושה דברים".

המדוכה של חגי

ה"מדוכה" מוזכרת בתנ"ך פעם יחידה, וזאת בקשר לירידת המן. העדות על ה"מדוכה" שחגי ישב עליה, נועדה להזכיר את הפעולות שנעשו כדי להכין את המן לאכילה (במדבר יא, ז-ח)

"וְהָמָן פָּנָרַע גַּד הוּא וַעֲיֵנו פָּעִין הַבְּדֹלַח: שְׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטַחְנוּ בְּרַחֲמִים אוֹ דָכוּ בַּמִּדְכָה וּבְשָׁלוּ בְּפִרְוֹר וַעֲשׂוּ אֶתֹו עֲגוֹת וְהִזְהוּ טַעְמוֹ פְּטַעַם לְשֵׁד הַשָּׁמַיִן"

הכתובים שמספרים על ירידת המן נידונו בסוגיה במסכת יומא (דף עה, א), וזו לשונה בתוספת באור:
"כתוב אחד אומר (במדבר יא, ט) וּבְכַרְדָּת הַטֵּל עַל הַמַּחְנֶה לְיִלָּה גֵרַד הַמָּן עֲלֵיו, ומשמע ממנו שהיו מוצאים את המן על שכבת הטל שבתוך המחנה; וכתוב שני אומר (שמות טז, ד) וַיִּצָא הָעָם וְלָקְטוּ, ומשמע ממנו שהיה צריך לצאת מן המחנה כדי להביא מן; וכתוב שלישי אומר (במדבר יא, ח) שְׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ, ומשמע ממנו שהיה צריך לשוטט רחוק כדי להביא מן. הא כיצד? צדיקים - ירד על פתח בתיהם בתוך המחנה; בינונים - יצאו מהמחנה ולקטו; רשעים - שטו (שוטטו למרחוק) ולקטו. כתוב אחד אומר 'לָחֶם'², ומשמע שהמן היה יורד מוכן לאכילה; וכתוב שני אומר 'וַעֲשׂוּ אֶתֹו עֲגוֹת', ומשמע שהיה צריך לאפות את המן; וכתוב שלישי אומר 'וְטַחְנוּ בְּרַחֲמִים' ומשמע שהיה צריך גם לטחון את המן. הא כיצד? צדיקים - לחם, בינונים - עוגות, רשעים - טחנו בריחים."

הסוגיה מבארת שהמן היה אוכל ניסי ופלאי. הצדיקים לא היו צריכים לטרוח כדי להביאו והוא היה יורד להם בתוך המחנה כשהוא מוכן לאכילה. והרשעים היו משוטטים רחוק כדי להביאו ואף היו טוחנים אותו ברחיים לפני שהיו אופים אותו. ובין שתי הקבוצות הקיצוניות האלו היתה קבוצת הבינוניים, שהם היו יוצאים מן המחנה אך לא שוטטו למרחוק, וכמו כן הם לא היו טוחנים את המן ברחיים ורק לשו ואפו ממנו עוגות. אך הכתוב מזכיר שני אופני טחינה של המן: "וְטַחְנוּ בְּרַחֲמִים אוֹ דָכוּ בַּמִּדְכָה". הרחיים הם כלי גדול שנועד לטחינת כמות מרובה; וה"מדוכה" היא מכתשת שטוחנים בה כמות קטנה.

ה"מדוכה" נמצאת בין הנקודה האמצעית של ה"עוגות" שלא הצריכו את טחינת המן אבל הצריכו את אפייתו, לבין הקיצוניות של ה"רחיים" של הרשעים שהיו טוחנים כמות מרובה ביותר. היו מי שהרשיעו הרבה והיו טוחנים כמות גדולה ברחיים, והיו מי שהרשיעו קצת והיו טוחנים כמות קטנה במדוכה. קיימים כמה גדלים של מדוכות, והמדוכה של חגי הנביא היתה בגודל בינוני ולכן הוא יכול היה לשבת עליה³. ה"מדוכה" של חגי מזכירה את דברי קהלת (ז, טז-יח):

"אֵל תְּהִי צְדִיק הַרְבֵּה וְאֵל תִּתְחַפֵּס יוֹתֵר לְמָה תִּשְׁוֹמֵם: אֵל תִּרְשָׁע הַרְבֵּה וְאֵל תְּהִי סָכָל לְמָה תִּמּוֹת בְּלֹא עֵתָּ: טוֹב אֲשֶׁר תִּתְאַחַז בְּזֶה וְגַם מִזֶּה אֵל תִּנַּח אֶת יָדְךָ..."

דברי קהלת נראים תמוהים, הוא מזהיר "אֵל תְּהִי צְדִיק הַרְבֵּה" והוא ממליץ לאחוז גם ברשעות. והייתכן כדבר הזה. אך דברי קהלת מתבארים בדברי הרמב"ם (הלכות דעות ג, א):

"שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, ... ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה ... גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, ... ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר 'אֵל תְּהִי צְדִיק הַרְבֵּה וְאֵל תִּתְחַפֵּס יוֹתֵר לְמָה תִּשְׁוֹמֵם'."

התאוה היא דרך רעה ומוציאה את האדם מן העולם, אולם קהלת ממליץ להיות "רשע במקצת", לרדוף קצת אחר עגל ה"זהב" – כדי לדור בדירה נאה וללבוש מלבוש נאה. וגם רבי דוסא בן הרכינס ממליץ על הדרך הזו; והוא מעיד שחגי ישב על "מדוכה" בינונית.

צרת הבת והכהנים

כאשר דנים על צרת-הבת רק מן הבחינה ההלכתית הטהורה, יש להיתר שלה להתייבם לאח, השלכה עקיפה לגבי ההיתר שלה לכהנים. אם הלכה כבית שמאי שהיא מותרת להתייבם לאח – היא תוכל להינשא לאדם זר רק אם האח יחלוץ לה את נעלו, אלא שלאחר החליצה היא אסורה להינשא לכהנים. ואם הלכה כבית הלל שהיא אסורה על האח – היא מותרת להינשא לאחרים ללא חליצה, ולכן היא מותרת להינשא אפילו לכהנים, כי היא אלמנה.

לפי פשוטות המעשה הזקנים באו לשאול האם צרת הבת אסורה, מפני שזהו שורש הדין; ואילו ההיתר לכהנים הוא השלכה עקיפה שלו. ואכן בסוגיה המקבילה בבבלי (יבמות דף טז, א) העדות של חגי היא על שורש הדין – "צרת הבת אסורה". ולפיכך צריך להבין מדוע העדות שבסוגיית הירושלמי אינה מתייחסת לשורש הדין. מדוע העדות היא על השלכה העקיפה שיש לדין הזה – "שתינשא לכהונה"?

אך כפי שהתבאר, העלילה של האגדה מתרכזת במשמעות הסמלית שיש למושגים ההלכתיים שמוזכרים בה. והירושלמי רוצה לרמז שר' דוסא בן הרכינס מתיר את "צרת הבת", כלומר את המלאכה ואת החיבור לעולם הגשמי. ולפיכך, הירושלמי עובר לדון בהשלכה העקיפה; שם הוא יכול להשתמש בבטוי "מותר". ולא רק זאת ש"צרת-הבת" (המלאכה) מותרת; אלא שהיא מותרת - אפילו ל"כהנים". וצריך לברר את המשמעות הסמלית שבהיתר ל"כהנים".

לפני מתן תורה הקב"ה הציע לישראל להיות "ממלכת כהנים" (שמות יט, ה-ו):

"וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּהֹנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

בנבואת ישעיהו מתבאר שמשמעות ההצעה היתה שעם ישראל יהיה פטור מהצורך לעסוק באומנות, והנבואה הזו סופה להתקיים באחרית הימים (ישעיהו סא, ה-ו):

"וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צִאֲנָכֶם וּבְנֵי נֶכֶד אֶפְרַיִם וְנֶכֶד מִיכָם: וְאַתֶּם כְּהֹנֵי ד' תִּקְרְאוּ מִשְׁרֵתֵי אֶ - לְהֵינּוּ יֹאמֵר לְכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכְלוּ וּבְכִבּוֹדְכֶם תִּתְיַמְרוּ:"

אולם בעקבות חטא העגל, נדחה הנס הגלוי של "ממלכת כהנים" שבו הגויים עובדים ומשרתים את עם ישראל. והירושלמי מספר שחגי הנביא מעיד שלעת-עתה צרת הבת, כלומר המלאכה, - תינשא ל"כהנים".

ומעתה מובנת גם סוגיית הבבלי במסכת יבמות (דף טו, א). הסוגיה הביאה ברייתא שנאמר בה: "אמר ר' טרפון - תאבני מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה!". והרי לא יעלה על הדעת שר' טרפון מתאוה שאחיו ימות והוא ישא את צרת בתו. ומדוע הסוגיה אינה מקשה את הקושיה הזו על הברייתא. צריך להבין שכל מהלך הסוגיה בנוי כדי לדון במשמעות הסמלית של צרת הבת. והקושיה הזו - שלא יתכן שר' טרפון יתאוה שאחיו ימות - הוא עצמו מרמז לדרך שבה צריך להבין את הברייתא ואת הסוגיה שם. והסוגיה מרמזת שלפי פשטות הברייתא ר' טרפון התאוה להתחבר אל המלאכה כדי להראות לצבור שהיא מותרת גם ל"כהנים" - שהם עמלי התורה.

עיניו של עזרא

לפי אגדת הירושלמי ר' דוסא הכיר את ר' אלעזר בן עזריה וגם את שושלת משפחתו שהגיעה עד עזרא: "מכירו אני, שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דומות לעיניו של עזרא". אולם באגדת הבבלי משמע שר' דוסא לא הכיר, וכאשר ר' יהושע מגלה לו שזהו ר' אלעזר בן עזריה הוא תמה (יבמות דף טז, א) "ויש לו בן לעזריה חבירונו?". הרי"ף כתב בסוף הלכותיו למסכת עירובין, שהאמוראים שבתלמוד הבבלי היו בקיאים בתלמוד הירושלמי ובמשמעויות שלו יותר מאיתנו. ומעתה, צריך להבין שהסתירה שבין האגדות היא מכוונת. וצריך לברר מה מסמלת העובדה שר' דוסא זיהה את ר' אלעזר בן עזריה, - שלכן היה חשוב לאגדת הבבלי לבוא ולחלוק עליה.

בפרקים הראשונים של ספר עזרא מסופר על העליה הראשונה של גולי יהודה מבבל. ולאחר מכן מתואר מסעה של עליית עזרא הסופר. ומתואר שם שעזרא חיפש בשיירה שלו "בני לוי" והוא לא מצא כאלו, והוא המתין עד ששלחו לו בני לוי כדי שיוכל להמשיך במסעו. בפסיקתא רבתי (איש שלום, לא) נאמר שהיו בני לוי בשיירתו של עזרא אלא שהם היו "קצוצי בהונות", ולכן עזרא לא זיהה אותם כ"בני לוי".

במאמר "[הלויים ולוחמי בר כוכבא קצוצי האצבעות](#)" נידונו הקשיים שבדברי הפסיקתא, והתבאר ש"קצוצי בהונות" הוא סמל לאנשים חסרי בינה תורנית. והתבאר שהעליה הראשונה שעלתה לארץ ישראל היתה עליה שדאגה לביסוס הגשמי של עם ישראל; והלויים שעלו בה הצטרפו לשאר השבים ועסקו גם הם בביסוס הגשמי של עם ישראל. אולם עזרא היה בעל חזון תורני - "כִּי עֲזָרָא הֵכִין לְבָבוֹ לְדַרוֹשׁ אֶת תּוֹרַת ד' וְלַעֲשׂוֹת וְלַלְמַד בְּיִשְׂרָאֵל חֶק וּמִשְׁפָּט"⁴, והוא רצה שמי שעולה יחד עימו יוכל להפיץ תורה בקרב העם. עזרא בדק את בני השיירה - "וְאֶבְיָנָה בְּעַם וּבְכַ הַנִּים, וּמִבְּנֵי לְוִי לֹא מִצְאֵתִי שָׁם"⁵; וחז"ל מבארים שכוונת עזרא לומר שהישראלים והכהנים שהיו בשיירה היו מסוגלים להפיץ תורה, אולם הלויים שהיו בשיירה היו אנשי עמל שלא ידעו את טעמי התורה, ולכן הוא "לא זיהה" אותם. והוא המתין עד שישלחו לו לוי שהוא "איש שקל"⁶, שעוסק בתורה וברוחניות כדי שיוכל לפעול בהפצת תורה.

ר' אלעזר בן עזריה היה עשיר שעסק בהשגת ה"זהב"⁷. ולכאורה אם עיניו של גדול-הדור כעזרא "לא מצליחות לזהות" את מי שעוסק בהשגת הזהב; ראוי שגם עיניו של גדול-הדור כר' דוסא בן הרכינס "לא יצליחו לזהות" את ר' אלעזר בן עזריה. אולם אגדת הירושלמי מספרת שהוא זיהה אותו, ואף למעלה מזה הוא מזהה "שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דומות לעיניו של עזרא".

ואגדת הירושלמי מגלה שגם עזרא מכיר בצורך להתחבר לעולם המעשה, אלא שלכל דבר יש את העיתוי המתאים. בשלב שבו עזרא עלה לארץ, היה הכרח חיוני בבניה רוחנית. ומכיוון שהלויים שהיו בשיירה שלו "לא ראו" את צרכי השעה ועסקו בהשגת הזהב - עזרא "לא ראה" אותם. אולם אחר חורבן הבית, היה הכרח חיוני לשקם את הצבור המדולדל שנותר בארץ; ור' אלעזר בן עזריה "ראה נכון" את הצורך שבהשגת הזהב. והעיניים שלו דומות לעיניים של עזרא, מכיוון ששניהם "רואים" את מה שהעת מצריכה לעשות.

ר' חנינה מצפורי מוסיף "אף רבי טרפון היה עימם, וקרא עליו כאותו הכתוב שקרא על רבי אלעזר בן עזריה". ר' טרפון היה עשיר גדול⁸ שהיה עוסק בהשגת הזהב, ולמרות זאת ר' דוסא הצליח "לזהות" גם אותו; והוא קרא עליו את הכתוב שהוא קרא על ר' אלעזר בן עזריה.

שלושת המאמרים האחרונים דנו באגדת צרת הבת שברושלמי. ומצאנו שהמאבק בין הכוח התורני והכוח הגשמי, מתבטא גם במאבק שבין בית דוד לבין ירבעם. ואגדת הירושלמי משתמשת בסמלים מן התנ"ך כדי לקשור בין בית שמאי לבין אחיה השלוני וירבעם. והיא מרמזת שבתורתם של אחיה השלוני וירבעם קיים גרעין של אמת – והיא האמת של משיח בן יוסף; וכפי שהאמת הזו מתגלית בנבואת חגי. ושיטת בית שמאי שמתירה את החיבור לעולם הגשמי אינה דחוויה לגמרי, ופעמים ש"עת להשליך אבנים"⁹ וצריך לרדוף אחר הזהב כדי להחיש את גאולת ישראל. ויתכן שלעתידי לבוא תגיע עת - שההלכה במחלוקת הזו תהיה כבית שמאי. אמנם ירבעם עצמו ציפה את גרעין האמת שהיה קיים בתורתו - בשכבות רבות של שקר ושל עבודה זרה, והוא ידוע לדורי דורות כמי שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים. ואחיה השלוני עצמו קילל אותו. במאמר הבא נדון בעזהשי"ת באגדת הבבלי שמתנגדת לאגדת הירושלמי.

¹ האירועים שמתוארים ב"מעשה בראשית" הם אירועים רוחניים. ביום השני מתואר תהליך אחד שבו הקב"ה הבדיל בין "המים העליונים" שהם התורה, לבין ה"מים התחתונים" שהם עניני העולם הזה. מציאות של "נקודות עליונות" ו"נקודות תחתונות" מתאימה לקו הישר שאפשר לדרג את הנקודות שעל פניו לפי מידת הקירבה שלהן אל אחד מקצות הקו. והמציאות הזו קשורה לעבודה הרוחנית של האדם שתלויה בהנהגת התורה והתפילה. ולפיכך המספר "שנים" (היום השני) מסמל את הקו הישר ואת עבודת התורה והתפילה. ביום השלישי לבריאה היתה התפתחות בעניני "המים התחתונים" של העולם הגשמי, הארץ התגלתה ואף החלה להוציא צמחים. חוקי הטבע של העולם הגשמי אינם תלויים מבחינה חיצונית בתורה ובתפילה; והצורה שמסמלת אותם היא ה"עיגול". לעיגול אין קצה, ולכל נקודה שעל פני העיגול - אין מעלה על פני חבירתה. ולכן המספר "שלוש" ו"הקו העגול" מסמלים את העולם הגשמי.

² "הַנְּי מְמַטִּיר לְכֶם לְחֶם מִן הַשָּׁמַיִם" (שמות טז, ד)

³ "משני לוג ועד תשעה קבין" כמבואר מהעיון במשניות במסכת כלים פרק כ

⁴ עזרא ז, י

⁵ עזרא ח, טו

⁶ עזרא ח, יח

⁷ במאמר "[הנרות שנשברו על ראש הרב](#)" התבאר ש"בקר" ו"עגל" והמספר "שנים עשר" מסמלים את המרדף אחר עניני העולם הזה. וחו"ל קושרים את ר' אלעזר בן עזריה אל הסמלים האלו והם מספרים (שבת דף נד, ב) על "פרתו של רבי אלעזר בן עזריה", ועל כך שהוא היה מעשור כל שנה - **שנים עשר אלף עגלים** מעדרו.

בעלי התוספות הקשו שם כיצד יתכן שר' אלעזר בן עזריה עישר אחר החורבן. ולפי מה שהתבאר במאמר ניתן לומר שהקושי הזה עצמו - נועד לרמז שצריך להבין את הספורים על ה"עגלים" במובן האגדי והסמלי שלהם.

⁸ "אמרו עליו על ר' טרפון שהיה עשיר גדול" (מסכת כלה א, הלכה כא)

⁹ קהלת ג, ה

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Taipei, Taiwan

טאיפיי, טיוואן

תשרי תשס"ד

אחריותם של מנהלי ארכיון ציבורי על דברי לשון הרע ורכילות שמכילים המסמכים

שאלה:

אנחנו מנהלים ארכיון וארכיב דיגיטלי המשרת בתי ספר, ספריות ציבוריות, איגודים מקצועיים שונים וגם את משרדי הממשלה. האם אנו כמנהלי המקום אמורים לבדוק שאין חשש רכילות או לשון הרע במסמכים או בחומר? האם יש הבדל בין ארכיון דיגיטלי לארכיון רגיל?

תשובה:

א. היות שהמטרה שלשמה מוקמים ארכיונים ציבוריים היא לתועלת ציבורית ו/או מחקרית, ניתן לאגור מסמכים בארכיון אף אם הם מכילים דברים שיש בהם לשון הרע ורכילות.

¹ לשון הרע שייך גם בדבר כתוב – "חפץ חיים" (הלכות לשון הרע כלל א סע' ח), וכן מוכח מהגמרא (סנהדרין ל ע"א), ואף אם המפרסם לא כתב את המסמך, פשוט שיש איסור גם לפרסם מסמך כתוב, שהרי הוא נחשב כאמירה, ודומה הדבר לעורך עיתון שקובע מה יתפרסם בעיתונו, ועובר על איסור לשון הרע אם החליט להכניס דברי לשון הרע לעיתון. ראה ספר "זרע חיים" (המודפס בסוף ספר "חפץ חיים" עם ביאור "נתיבות חיים") בקונטרס לשון הרע בעיתון (ג, ב). אומנם שם הוא מסייג ואומר שכאשר העורך איננו שם לב ללשון הרע אין כאן איסור – אך שם מדובר בהתייחסות לעיתון אשר איננו מעוניין לספר לשון הרע, ורק קורה שלפעמים נכתבים בו דברים אסורים. כשמדובר באחראי על ארכיון שאמור לקבוע אלו מסמכים יפורסמו, היתר זה אינו שייך, כיוון שאין הנחיה כללית שלא לכתוב מסמכים שיש בהם לשון הרע. ואומר ה"משנה הלכות" (ט ס' שג) שפרסום בכתב חמור הרבה יותר מאמירה בעל-פה, כיוון שחטאו חקוק ונשאר לעולם.

אלא שיש לדון להתיר מצד זה שמסמכים הנמצאים בארכיון הם לרוב דברים שכבר נתפרסמו בצורה כזאת או אחרת בציבור. והנה, הרמב"ם (דעות פרק ז הל' ה) כותב: "אם נאמרו דברים אלו (של לשון הרע) בפני שלושה כבר נשמע הדבר ונדע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלושה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוון להעביר הקול ולגלותו יותר". מקור דבריו הוא בגמרא (ערכין יז ע"א): "כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא. מאי טעמא? חברך חבא אית ליה", ומפרש הרמב"ם סוגיה זאת, שכאשר דבר נאמר בפני שלושה ברור שהוא יתפרסם בסופו של דבר, ואין בזה כבר איסור לשון הרע, שהרי ממילא כולם ידעו מזה.

ה"חפץ חיים" הביא את דעת הרמב"ם (שם כלל ב סע' ג) כדעת "יש אומרים", אלא שאי אפשר לסמוך על היתר זה מג' סיבות: ראשית, ראשונים רבים חלוקים על הרמב"ם בהיתר הזה, ומפרשים את הגמרא בערכין בצורה אחרת – ראה ב"חפץ חיים" (שם ב"באר מים חיים" אותיות ב-ד). הסיבה השנייה היא שה"חפץ חיים" עצמו בהמשך (כלל ב) מונה סייגים רבים להיתר הזה, כגון שמותר לומר רק באותה עיר (שם סע' ו) או לא להגיד לאנשים שבוודאי יאמינו לגמרי לדברים וייכשלו באיסור קבלת לשון הרע (שם סע' ז), ועוד, שחלקם קשים ולעתים בלתי אפשריים ליישום בפרסום פתוח לציבור כמו ארכיון, אולם הסיבה העיקרית לחוסר האפשרות להשתמש בהיתר זה היא דברי הרמב"ם עצמו, המתנה את ההיתר בכך שהאדם אינו מתכוון להעביר את הקול ולגלותו יותר, אלא הוא מספר בצורה אקראית. דבר זה הנו ההיפך ממה שנעשה בארכיון, שם יש פרסום במכוון, על מנת שכל הרוצה לראות את הדברים יבוא ויראם.

אלא שכל זה מדובר דווקא כשהלשון הרע נאמרה בפני שלושה, שאז היתר הסיפור הלאה מבוסס על כך שהדבר עתיד להתפרסם, וזה שנוי במחלוקת ונתון בהגבלות. אך בדבר המפורסם כבר בציבור, ייתכן שכולם יודו לרמב"ם שאין בו איסור לשון הרע, כיוון שממילא הדברים ידועים – ראה ב"זרע חיים" (שם עמ' שיג), שיש לו כמה ראיות מה"חפץ חיים" (כלל ד ב"באר מים חיים" אותיות ז ומא, כלל ח ב"באר מים חיים" בהגה ועוד). שבדבר מפורסם אין שייך כלל לשון הרע. כמו כן, אף-על-פי שמתכוון לגלות הקול לא נראה ששייך לאסור, שהרי ממילא הדברים כבר גלויים וידועים. כך גם עולה מדברי הרב שלמה אבינר ("עיטורי כהנים" 82 עמ' 16), ומביא שם מקורות נוספים להיתר. ואם מתכוון לגנאי שייך בזה איסור מצד עצם הדיבור – ראה בתשובת הרב אבינר הנ"ל, שהביא את דברי ה"שערי תשובה" (אות רטז), שנוסף לצער והנזק שגורם לחברו בלשון הרע, יש גם איסור מצד שרוצה להרשיע את חברו ולשמוח לאידו, ועל כן יוצא שגם אם איסור מצד הנזק, כגון דבר מפורסם שהנזק נגרם ממילא, כאשר מתכוון לגנאי אסור מצד רצונו ושמוחו לאידו. ומאידך גיסא, פרסום בארכיון לא נועד לגנות את האנשים המופיעים שם, ולכאורה נראה היה להתיר לפרסם בארכיון דברים שכבר נתפרסמו קודם, אלא שנראה לאסור כיוון שהדברים הללו מתפרסמים למשך שנים רבות, ואם כן אף זמן רב לאחר שהדברים המפורסמים שם יישכחו מלב ניתן יהיה לראותם בארכיון, ובכך הם ייוודעו מחדש, וממילא כל ההיתר של דבר מפורסם נופל. וכך מובא בשם הרב הראשי לישראל (לשעבר) הרב אברהם שפירא ("צהר" ה עמ' 42), והוסיף על כך הרה"ג דב ליאור, שעד שנה הדבר ראוי להיחשב כמפורסם, ואמנם לכאורה דבריהם אמורים דווקא לעניין שלא ייחשב כמפורסם, שבוה כולם מתירים וכדלעיל, אך היתר "אפי תלתא" יהיה שייך גם לאחר שנשכח הדבר, היות שבוודאי יש כאלו שעדיין זוכרים אותו, ואם כן יש לו פוטנציאל להתפרסם, אך כפי שכבר הוזכר לעיל השימוש בהיתר "אפי תלתא" בארכיונים אינו פשוט בכלל אף לדעות המתירות.

ויש לדון לגבי ארכיונים אשר המידע שבהם סגור לציבור, ורק לאחר כמה עשרות שנים פותחים אותם לציבור, כגון ארכיונים צבאיים וכד', שרבים מהאנשים שעליהם מדובר כבר אינם בין החיים, ואם כן לא נגרם להם נזק בפרסום הדברים: אך כבר כתב ה"חפץ חיים" (שם כלל ח סע' ט) שאסור לבזות ולחרף את המתים, ויש חרם הקדמונים שלא להוציא לעז על המתים. ואמנם בביאור ה"נתיב חיים" (שם) כתב שפשוט לו שאין בזה איסור דאורייתא, כיוון שלא גורם להם נזק, אך מצד שני הדבר חמור הרבה יותר כיוון שיש עליו חרם הקדמונים, ושם (קונטרס "זרע חיים" עמ' ת) הסיק שסתם כך לספר לשון הרע על המתים אסור, אך בלשון הרע לתועלת (שידובר בה לקמן), אשר הותרה בתנאים מסוימים – לגבי מת יש יותר קולות, ובוודאי כשאין בזה צורך גם זה אסור.

אלא שנראה שיש להתיר פרסום מסמכים בארכיון, מהסיבה שמטרת שימור בחומר בארכיון אינה כדי לבזות ולהכפיש, אלא לשם תועלת לעתיד. לדוגמה: שימור פסקי דין חשוב מאוד לעורכי דין ולשופטים, על מנת שידעו כיצד נפסק במקרים דומים בעבר, ויוכלו לייצג טוב יותר את הלקוח שלהם ולייעץ בהתאם למקרים שקרו. וכן שימור מסמכים היסטוריים מביא תועלת מרובה לחוקרים בדורות הבאים, אשר מנסים להבין את האווירה ששררה באותה תקופה וכד', ומחקריהם פעמים רבות מועילים גם ליישום מעשי בהווה על-ידי הפקת לקחי העבר. ה"חפץ חיים" (לשון הרע כלל י סע' א), כותב שיש היתר לדבר לשון הרע לשם תועלת (וכן גם ברכילות כלל ט סע' א ועוד), אלא שבסעיף ב הוא מתנה ז' תנאים, שרק בהצטרף כולם ההיתר יהיה רלוונטי. שבעת התנאים הם: (א) שיהיה ברור לו שהדבר אמת (על-ידי ראייה בעצמו או בירור). (ב) שיבדוק שבאמת הדבר הוא רע, שצריך להציל ממנו. (ג) שיוכיח קודם את האיש – אולי זה יעזור. (ד) שלא יגזים בדבריו. (ה) שיכוון לתועלת ולא ליהנות מהפנס. (ו) אם ניתן להביא את התועלת ללא לשון הרע, אסור לספר. (ז) לא לגרום על-ידי הלשון הרע נזק גדול יותר מכפי שהאדם היה מתחייב בבית-דין.

בקצרה ניתן לסכם את הכללים: (א) עקרון האמינות (ודאות ודיוק). (ב) עקרון הכוונה (שיכוון לתועלת). (ג) עקרון התוצאות (שברור שתהיה תועלת, שינסה להביא לתועלת בצורה אחרת ושלא יגרום נזק גדול יותר). ראה על כך גם במאמרו של הרב עזריאל אריאל "על לשון הרע במערכת ציבורית דמוקרטית" ("צהר" ו עמ' 42-56).

- ב. כאשר ברור שאין כל תועלת בפרסום המסמך או שאמינותו מוטלת בספק – אין לפרסמו, או שיש להוציא ממנו את הדברים השליליים.²
- ג. כאשר הדבר ניתן, יש להשמיט את שמות האנשים, אלא אם דבר זה יגרום לאיבוד התועלת שבפרסום.³
- ד. כל ההיתר מתייחס אך ורק לאמירות שיש בהם משום לשון הרע, אך פרסומים אסורים אחרים, כגון פורנוגרפיה וכד', אין לפרסם בשום מקרה.⁴
- ה. אין הבדל בעניינים הללו בין ארכיון דיגיטלי לארכיון רגיל.⁵

אם נתייחס לדברים הללו בנוגע לארכיון, נראה שבדרך-כלל התנאים הללו נשמרים: (א) המידע שמפורסם בארכיונים הנו מידע בדוק (עונה על עקרון האמינות) של מסמכים רשמיים וכד'. אם מפורסמים גם קטעי עיתונות צריך זהירות יתרה ובדיקה מחודשת של אמינות הדברים, כיוון שלרוב רמת הדיוק של פרסומים בכלי התקשורת אינה גדולה במיוחד. (ב) כוונת הפרסום הנה לתועלת הציבור, כפי שכבר הוברר, שאין כאן כוונה לגנות ולגרום נזק. (ג) התועלת המופקת מארכיונים אינה יכולה להיות מופקת בלעדיהם, וגם לרוב לא נגרם נזק לאנשים המפורסמים שם. גם אם לעתים עלול להיגרם נזק, הוא פחות מהתועלת המופקת.

² כמבואר בהערה 1.

³ איסור לשון הרע אינו חל על סיפור רע שאין ידוע ממנו מי הוא האדם שעליו דוברת הרעה – "חפץ חיים" (לשון הרע כלל ג סע' ד; רכילות כלל א סע' ט; כלל ג סע' ב). מדבריו עולה שיש איסור לספר לשון הרע ללא ציון שם, אם מתוך הסיפור יתברר מיהו האדם או שאחר-כך יגלה, ואם כן זה דווקא כשהשם יכול להתגלות, אך כשלא יתגלה מותר, וזה פשוט, שהרי כל איסור לשון הרע הוא כיוון שעלול להיגרם נזק או צער לזה שסופר עליו, ועל כן אם ניתן להשמיט את השמות יש חובה לעשות כך, שהרי יש אפשרות לגרום את התועלת גם ללא לשון הרע (ראה עקרון התוצאות בהערה 1). וכן נוהגים בפרסום פסקי הדין של בתי-הדין הרבניים בארץ ישראל (אשר יוצאים בספרי "פסקי דין רבניים"), שמפרסמים שם את כל פסקי הדין כולל תיאורי המקרים, אשר יש בהם דברים רעים על אנשים, ובמקום ציון שמות האנשים מציינים רק את האות הראשונה בשם של בעלי הדין ועורכי דיניהם.

⁴ דווקא לשון הרע לתועלת הותרה, אך לא מצאנו שהותרו איסורים אחרים לצורך תועלת, למעט מקרים של פיקוח נפש.

⁵ כפי שכבר נאמר לעיל בתחילת הערה 1, אין איסור לשון הרע תלוי באופן המעשה בפועל – אמירה, כתיבה או פרסום דבר כתוב. הכול תלוי בתוצאה, ועל כן אף שכתובה דיגיטלית אינה זהה לכתובה רגילה (אין כאן המקום להיכנס לשאלה אם כתיבה דיגיטלית היא כתיבה לעניין איסור שבת, כתיבה בחול המועד וכו'), לעניין לשון הרע אין חילוק.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חדש * חדש * חדש

<p>"Living the Halachic Process"</p> <p>אנו שמחים להודיע על פרסום ספרנו הראשון באנגלית קובץ של שאלות שנענו בפרויקט Ask the Rabbi - "שאל את הרב"</p> <p>ניתן לקבל CD המכיל את דפי המקורות לתשובות שבספר. מחיר הספר \$25 ולרגל ההשקה \$20</p>	<p>חמדת הארץ חלק ה'</p> <p>סדרת מאמרים הקשורים להלכות דיינים ועדות. נכתבו על ידי מרן הגר"ש ישראל זצ"ל, ויבדל"א הגר"נ גולדברג, ראשי כולל "ארץ חמדה" והרבנים הלומדים בבית המדרש. מדור תנ"ך מצורף לקובץ. מחיר: 20 ₪</p>
--	---